

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ МИСИРКОВ”

YU ISSN 0025-1089

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

XXXII — XXXIII

1981 — 1982

*ПОСВЕТЕНО НА АКАДЕМИК БЛАЖЕ КОНЕСКИ
ПО ПОВОД НА 60-ГОДИШНИНАТА*

СКОПЈЕ
1982

ИКАВИЗАМ У ГУСИЊСКОМ ГОВОРУ

Варошица Гусиње налази се у долини ријеке Грнчар у сјеверном подножју Проклетија, између планина Виситор (на сјеверу) и Богићевице (на истоку). Сјевероисточно је отворена котлина у чијем је средишту Плавско језеро, из којег извире ријека Лим. Гусиње са околним селима чини једну од мјесних заједница општине Плав. Састав становништва је мјешовит: највише је Муслимана, затим Албанаца, па Црногораца. Са свих страна осим са сјевера и сјевероистока Гусиње са својим селима омеђено је границом НР Албаније. Долином Грнчара, односно Врмоше (како се Грнчар зове на подручју Албаније и на црногорској територији како се изворишту, испод Комова) Гусиње је у прошлим вјековима имало релативно добру везу са Црном Гором, односно са племеном Кучи. Код гусињских муслиманских породица данас мање живе предања о њиховом поријеклу из Куча, али је много Муслимана који имају презимена типична за православце, што је познато и на другим подручјима (рецимо: Дамјановићи, Бурковићи, Жарићи, Лаличићи, Лончаревићи, Милевићи, Радончићи, Шестовићи итд.). Неки од гусињских Муслимана данас вежу своје поријекло за албанско становништво на Косову или у Албанији. Између два рата Петар Борђић је, међутим, забиљежио да „гусињски муслимани кажу за себе да сви потичу од племена Куча”.¹ Не располажемо потпунијим подацима о њиховим етничким, боље рећи — породичним везама са подгоричким (титоградским) Муслиманима, али свакако треба рачунати да је поријекло највећег броја муслиманских породица са овог подручја у вези са Кучима и подгоричким Муслиманима² (што се може закључивати, између осталог, и на основу презимена, и према карактерним особинама, у извјесној мјери и по начину живота итд.).

¹ П. Борђић, Белешке о гусињском говору, Извештај о стању и раду Задужбине Луке Ђеловића-Требињца, београдског трговца, у години 1933, Београд (Универзитет у Београду, Задужбина Луке Ђеловића-Требињца) 1934.

² Андрија Јовићевић, у раду Плавско-гусињска област — Полимље, Шекулар, Велика (СЕЗб XXI, 1921, Насеља српских земаља X, 383—587), говорећи о поријеклу гусињских породица, истиче да је већина њих из Куча (стр. 466—472, 492), неке су из Затријепча (472—474), али их има и из других крајева Црне Горе (474—479). Примање ислама Јовићевић веже за боравак овдје а не у Црној Гори.

1.

Говор Гусиња припада старијем типу штокавских говора у Црној Гори, премда се елиминисањем кратког силазног акцента са отворене, а дијелом и затворене ултима формирао четвороакценатски систем, какав налазимо у Васојевићима и Бјелопавлићима.³ Вокалски систем је шесточлан, јер је рефлекс полугласника као и у Кучима — *ǎ*, а у систему егзистира и седма јединица — вокално *р*.

За говор Гусиња (мисли се на становнике који говоре српскохрватским језиком) од значаја је конфесионална припадност. Наиме, говор Муслимана разликује се од говора православног становништва у двјема значајним фонетским појавама: муслиманско становништво чува у систему глас *х*, а рефлекс дугог јата је икавски, док на рефлекс полугласника и на већину других језичких карактеристика конфесија углавном нема утицаја, или не макар битног.

У овом прилогу, припремљеном за зборник у част академика Конеског, желимо да кажемо нешто о икавизму у говору гусињских Муслимана, рачунајући са чињеницом да ће се његов садржај уклопити у жеље академика Конеског о проучавању словенских народних говора.

Даћемо, прво, дио грађе:

а. *ћ*

а) *ћ*: *дӣӣе* (али *ћѣца*), *мл'ико*, *л'ӣо*, *ӣӣсно*, *ӣӣсан*, *цӣдӣӣ*, *исцӣдӣӣ* (чује се и *исцӣдӣӣӣ*), *бӣло* 'бијело', *ождрӣбе* (али *ождре̄бѣӣа*), *рӣдак*/*рӣӣтак*, *рӣӣки*, *кл'ӣӣӣа*, *л'ӣӣо*, *врӣжа*, *врӣже*, *звизда*, *мина* 'мијена', *ӣӣсак* 'пијесак' *свӣћа*, *сӣӣна*, *врӣме*, *дӣӣе* (чује се и *дӣӣе*), *ӣнӣздо*, *вин̄аи*, *бӣл'че* 'бјеланце јајета', *ӣрел'ива̄ӣ* 'преливати' (чује се и *ӣрел'ива̄ӣӣ*);

б) *ћ*: *зл'ӣӣ* 'жлијѣб, жљѣб', *кол'ифка* (само једна потврда, иначе је *кол'ӣѣфка*), *рӣч*, *ӣрӣх*, *цӣвӣӣ* (чак и: *цӣвӣӣови*), *сӣно* 'сијено' (чује се и *сӣно*), *сӣна* (чује се и *сӣна*), *ӣӣло* (чује се и *ӣӣло*), *ӣӣла*, *цӣвӣће*, *цӣвӣћа*, *брӣк* 'бријег' (и *брӣовима*), *брӣс(ӣ)* (и *брӣс(ӣӣћ)*), *л'ик* 'лијек'; *л'ӣӣ* 'лијеп', *бӣла* 'бијелā', *бӣл'ӣ* *сн̄ик*, *сл'ӣӣо* 'око', *л'ин* 'лијен', *л'ин̄ӣ* *чѣк*; *дӣл'им*, *дӣл'ӣш*, *дӣл'ӣ* (али: *дӣл'ӣӣ* и *дӣл'ӣӣӣ*), *умӣс̄им*, *умӣс̄ӣӣ*, *умӣс̄ӣ* (али: *умӣс̄ӣӣӣ* и *умӣс̄ӣӣӣӣ*), *умӣс̄е*/*умӣс̄у*, *зив̄ам*, *зив̄а̄ш*, *зив̄а̄*, *зив̄а̄мо*, *зив̄а̄ӣе*, *зив̄а̄ју*, *зрив̄ам*, *зрив̄а̄ш*, *зрив̄а̄*, *зрив̄а̄мо*, *зрив̄а̄ӣе*, *зрив̄а̄ју*, *ождрӣбӣ*, *ождрӣбѣ*/*ождрӣбѣ*, *цӣдӣ* (и: *цӣдӣӣ*), *исцӣдӣӣ*;

б) *умрӣӣе*, *донисмо*;

с) *л'ӣнӣӣӣна*, *уврӣдӣцо*, *ӣоврӣдӣцо*;

д) *зайовис(ӣ)*, *умрӣӣӣ*, *дд̄нӣӣ* 'донијети', *дд̄нӣла*;

б. *ћ*: *ӣӣћѣӣ*, *врӣћа*, а вјероватно под утицајем тога чује се и: *ӣӣћѣр*, *ӣӣћа̄ӣ се*, *ӣӣћѣ се*.

³ Уп. М. Стевановић, Главне дијалекатске црте васојевићког говора, Задужбина Л. Беловића-Требињца 1934, 188—191; Р. Алексић, Извештај (о испитивању говора Васојевића), Годишњак Задужбине С. и В. Стојановића, св. II (1935), 21—25; Д. Ђупић, Говор Бјелопавлића, СДЗБ XXIII (1977), 1—226.

Код млађих информатора најчешће смо биљежили ијекавске рефлексе дугог јата. То говори да развој иде ка ликвидирању икавизма, чему, свакако, поред општекултурних има и социолошких узрока. Данас, наиме, не мали број муслиманских породица своју старину не изводи, или не макар обавезно и у примарној мјери, из ислама насталог након напуштања словенског хришћанства. Није мали број породица које своју генеалогiju доводе у везу са Албанцима, а познато је да икавизам није особина Албанаца билингва. С друге стране, и везе муслиманских породица са осталим муслиманским становништвом у Црној Гори, Босни итд. нијесу више онако емоционалне какве су биле раније, те је и то разлог што се ова појава нивелише у корист говора већине становништва у овој области.⁴

2.

О икавизму у штокавским говорима писано је много. Тај се икавизам везао често за чакавски икавизам, посебно када се расправљало о икавским говорима на подручју Босне и Херцеговине. За плавско-гусињску зону не налазимо разлога не само за помињање везе са чакавским него ни за довођење у везу са западноштокавским икавизмом. Јер, икавизам ове зоне је везан за једну конфесију, за муслимане, па му узроке треба тражити у конфесионално-историјским и социолошким елементима. Међутим, овдје и ти елементи долазе у питање. Код црногорских Муслимана, изузимајући дијелом староподгоричке муслиманске породице, икавизам није раширена појава, или не макар у мјери у којој је та појава позната у низу босанских муслиманских говора. У Црној Гори највише Муслимана, поред Плава и Гусиња, има на подручју Рожаја и црногорског Санџака (Бијело Поље и Пљевља), а познато је да ти Муслимани нијесу икавци, односно — код њих не налазимо нити икавизам гусињског типа, нити пак какав други. Није вјероватно ни да су малобројне муслиманске породице из Подгорице током средњег вијека, а нарочито у 19. и 20. могле извршити такав утицај на муслиманске породице у Гусињу, тим прије што гусињски Муслимани нијесу, изгледа, били мање чувени и познати од подгоричких. Да се ослонимо на претпоставку да су ову особину доносили из других средина не малобројни гусињски трговци (прије свега из Босне, и врло мало из Подгорице, будући да она није била нарочито познат трговачки центар) током 18. и 19. вијека — било би доста наивно, утолико прије што је гусињски крај током неколика вијека под турском управом имао већину муслиманског живља. У развоју језичких особина обично се дешавало да се наглашавају диференцијалне карактеристике језика мањине која није владајућа, нарочито у настојањима да се очувају вјера, обичаји, језик, народност. Очито је да овдје Муслимани, макар од 17. вијека до 1912. године, тј. до коначног ослобођења ових крајева

⁴ Снажна урбанизација, развој комуникација, средстава информисања итд. данас условљавају чешће али краће контакте сродника, или уопште оних који осјећају потребу повезивања. То је резултат савременог начина живљења — интензивнијег, али мање емоционалног на основу сродности, конфесије, припадности одређеном етникуму итд.

од Турака, језичким особеностима нијесу морали да се боре за етничко одржање. Прије би се, свакако, то могло, за овај период, односити на православни живаљ. То важи чак и за Велику, област на истоку од Гусиња, која је конфесионално континуирано била православна, али до 1912. године увијек под доминацијом плавско-гусињских ага и бегова. Дакле, мислимо да у нашем случају отпадају разлози одржавања језичких особина „свога народа”, тј. језика предака чији су главни потомци негдје друго.

Из тих разлога чини нам се да је најлогичније одредијелити се за претпоставку проф. Павла Ивића да се овдје, тј. у говору плавско-гусињских Муслимана, као и код подгоричких, икавизам није развио под утицајем говора босанско-херцеговачких Муслимана. Ивићева претпоставка се, наиме, састоји у сљедећем: није ли овдје можда „гласовна еволуција ишла од *иџ* ка *и*”?⁵ У том случају би требало рачунати на мала метанастазичка кретања везана за плавско-гусињску област, тачније — за гусињску, као и на примање ислама управо овдје (односи се и на старосједиоце и на оне који су се овдје досељавали у периоду турске владавине). Због тога је, по нашем мишљењу, та претпоставка добра, нарочито ако се узме у обзир чињеница да је та област планинским гребенима са свих страна изузев са једне изолована од српскохрватске језичке територије (Васојевића, Метохије, старе Црне Горе, и Куча — као најближих црногорских сусједа Гусињу — прије свега), а обезбјеђивала је природне услове за егзистенцију. Историјски разлози су учинили да ова област у једном периоду (отприлике од краја 17. до краја 19. вијека) постане једна од значајнијих раскрсница у турској царевини између Албаније, Косова, Црне Горе и Рашке. Крајем прошлог и почетком овога вијека варошица Гусиње је била један од турских центара на размеђама наведених ширих области, са развијенима трговином и занатством, али и са не малим политичким значајем за Турску, посебно после 1878. године, тј. после ослободилачких ратова српског становништва на подручјима данашње Црне Горе и Херцеговине и Берлинског конгреса, који су уздрмали турске темеље не само на овом подручју.

* * *

Остали рефлекси јата на овом подручју одражавају стање околних говора (Васојевића и Куча), или боље рећи — већине осталих говора у Црној Гори (изузимајући бјелопољско-бихорских и дијела пљеваљских говора, у којима се осјећа утицај сусједних екавских односно екавско-ијекавских говора).

С обзиром на све то, овај говор треба сматрати полуикавским, каквим га је идентификовао проф. Ђорђевић почетком тридесетих година овога вијека.⁶

Драго ЂУПИЋ (Београд)

⁵ Др Павле Ивић, Дијалектологија српскохрватског језика, МС, Нови Сад, 1956, 158.

⁶ П. Ђорђевић у нав. раду (уп. стр. 184) говори о дјелимичном икавизму овога говора.